

Zorgen over klimaatverandering flink toegenomen tijdens corona

Corona zorgt voor gedragsverandering ten gunste van het klimaat

Inhoudsopgave

1. Analyse: Corona zorgt voor gedragsverandering ten gunste van het klimaat 3

2. De cijfers achter de gedragsverandering 6

- ▶ **Figuur 1** Zorgen als gevolg van de coronacrisis
 - ▶ **Figuur 2** De bereidheid het eigen reisgedrag aan te passen neemt toe
 - ▶ **Figuur 3** Waarom minder met het vliegtuig?
 - ▶ **Figuur 4** Waarom vaker met het vliegtuig?
 - ▶ **Figuur 5** Het inhaaleffect is zichtbaar bij het vliegen, autorijden en het gebruik van de horeca
 - ▶ **Figuur 6** Thuiswerken inmiddels weer lager dan in mei
 - ▶ **Figuur 7** Zodra corona onder controle is blijft een groot deel thuiswerken
 - ▶ **Figuur 8** Een half jaar na corona blijft nog 68 procent thuiswerken
 - ▶ **Figuur 9** Coronacrisis zorgt voor blijvende verandering in consumentengedrag
 - ▶ **Figuur 10** Overheid en banken mogen duurzaamheidseisen stellen zodra ze steun geven
 - ▶ **Figuur 11** Milieuproblemen die de overheid moet aanpakken
-

Verantwoording 13

Colofon 14

1. Corona zorgt voor gedragsverandering ten gunste van het klimaat

Door de uitbraak van het coronavirus zijn Nederlanders zich meer dan ooit bewust van de gevolgen van klimaatverandering. In een door ABN AMRO en Ipsos afgenomen survey stelt liefst 80 procent dat we zuiniger moeten omgaan met het klimaat en meer dan de helft is bereid daarvoor het eigen reisgedrag aan te passen. Niet eerder sprak Nederland zich zo stellig uit voor het klimaat. Hier staat echter ook een minderheidsgroep tegenover die juist meer gaat reizen om de opgelopen achterstand in te halen als het virus onder controle is.

De uitkomsten van deze enquête komen op het moment waarop het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) in zijn jaarlijkse Energieverkenning schrijft dat de klimaatdoelen bij lange na niet worden gehaald. In 2030 moet de uitstoot van broeikasgassen met 49 procent zijn gedaald, zo is de afspraak in het Klimaatakkoord. Als we blijven consumeren zoals we consumeren, ons verplaatsen zoals we ons verplaatsen en produceren zoals we produceren, stevent Nederland af op een daling van 34 procent in 2030 ten opzichte van 1990. Een gedragsverandering is dan ook bittere noodzaak.

Corona lijkt hierbij te helpen. Mede als gevolg van de ongekende persoonlijke, maatschappelijke en economische gevolgen, gaven niet eerder zoveel mensen aan het klimaat belangrijk te vinden en daar ook naar te willen handelen. Uit eenzelfde steekproef van ABN AMRO en Ipsos in mei was er al een verhoogde urgentie zichtbaar ten opzichte van een jaar eerder, maar de 80 procent van nu is bijzonder hoog. De bereidheid om het eigen reisgedrag blijvend aan te passen is ook gegroeid sinds mei.

Als reden voor de verhoogde bewustwording voor het klimaat wordt door 39 procent van de respondenten de voortslepende coronacrisis genoemd. Liefst 34 procent noemt de coronacrisis zelfs een wake-up call om meer oog te hebben voor het klimaat. Ruim 40 procent woont daarbij graag in een maatschappij waarin we zowel financieel als persoonlijk om elkaars welzijn denken. Voordat de crisis begon, gebeurde dat nauwelijks, meent 85 procent. Aandeelhouderswaarde en persoonlijk gewin stonden voorop.

De coronacrisis heeft in Nederland en daarbuiten geleid tot een fundamentele discussie over het economisch systeem. Welvaart is meer dan een hoog inkomen. Wie de hele dag thuis zit, woont graag dichtbij de natuur. En ook de eigen gezondheid volgens cijfers van het Centraal Bureau van de Statistiek een belangrijke graadmeter voor welzijn. Meer mensen zijn bezorgd over de eigen gezondheid en die van hun naasten, blijkt uit de meting van ABN AMRO en Ipsos. Van alle respondenten vreest 77 procent ziek te worden van Covid-19 en 89 procent is bang dat zijn naasten ziek worden van het gewraakte virus.

Morele welvaartseffect

Sinds het virus rondwaart, zijn miljoenen mensen in circa 190 landen ziek geworden. Dagelijks worden beelden getoond van zieke mensen op de Intensive Care en worden verhalen gebracht van mensen die maanden na een infectie nog altijd gezondheidsklachten hebben. De cijfers met aantallen besmettingen en opnames lopen na aanvankelijke verlichting regelmatig op. Dat maakt mensen bang. Die angst slaat ook om in ander gedrag, zo blijkt uit onderzoek van ABN AMRO. Ook nadat de maatregelen werden versoepeld bleven mensen thuis, uit angst besmet te worden en later ook door oplopende besmettingscijfers die de overheid bekend maakte. In de wetenschappelijke literatuur wordt dit 'fear appeal' genoemd, wat wil zeggen dat een beroep wordt gedaan op de angst van de mensen om ongewenst gedrag te veranderen. Voorbeelden daarvan zijn de waarschuwingsteksten op de pakjes sigaretten.

In deze coronacrisis wordt door de overheid fear appeal niet bewust ingezet om het klimaat te redden. Zij benadrukken stijgende besmettingscijfers om het virus onder controle te krijgen. Bijvangst zijn de positieve gevolgen die het veranderende gedrag heeft op het klimaat. Dat heeft weer te maken met de situatie waarin de Nederlander leeft. Zo wordt overwegend in en om het huis geleefd en zijn de normale omgangsvormen drastisch ingeperkt, zoals eenvoudigweg bij elkaar op bezoek gaan of elkaar een knuffel geven.

Van de beroepsbevolking werkt 54 procent dagelijks of een paar keer per week thuis. Vakanties worden overwegend in eigen land gevierd; vliegreizen worden nauwelijks meer gemaakt. De vanzelfsprekendheid waarmee we voor een weekend naar New York vlogen, op wintersport gingen of korte ritjes met de auto maakten, is er sinds de uitbraak wel vanaf. Daaraan kleefte een groot voordeel: de luchtkwaliteit is sinds de beperkende maatregelen medio maart verbeterd. Als dit jaar 25 procent minder broeikasgassen worden uitgestoten dan in 1990, het cijfer dat de belangenorganisatie Urgenda als doel heeft gesteld, dan is dat volgens het PBL mede te danken aan het uitbreken van de pandemie.

De vraag is dan ook of we ons voor het klimaat gunstige gedrag na de pandemie volhouden en of, zoals hoogleraar psychiatrie Damiaan Denys in Het Parool zei, deze tijd over honderd jaar misschien wel nodig is gebleken "om ons na te laten denken over onze omgang met de natuur, over onze consumptie, over hoe we werken en over onze mentale gesteldheid". Volgens Denys zijn er steeds meer mensen die zich afvragen of ze nog wel terug willen naar het oude normaal. In de survey stelt bijna driekwart van de respondenten dat we de positieve klimaateffecten die zijn ontstaan tijdens corona in ieder geval moeten vasthouden.

Dat klinkt hoopgevend. Toch acht 54 procent het niet realistisch dat dit ook echt gaat gebeuren. Daar zit de crux. Naarmate de crisis langer duurt, klinkt vaker de waarschuwing voor het zogenoemde morele welvaartseffect, waarbij mensen na een periode van onthouding juist de behoefte hebben om datgene in te halen waar ze lange tijd van

verstoken zijn gebleven. Uit deze steekproef blijkt dat 23 procent van de Nederlanders die tijdens de coronacrisis minder hebben gevlogen, dit gaan inhalen of dit zelfs vaker dan voorheen gaan doen wanneer het weer kan. Het zijn met name jongeren onder de 35 jaar en de groep tussen 50 tot 65 jaar die deze behoefte hebben.

Harder ingrijpen

Om de klimaatdoelen te halen, zijn extra ingrepen van de overheid nodig. Het PBL geeft aan dat de overheid te weinig doet en een meerderheid van de Nederlanders is kritisch over de bijdrage van de overheid. Het pakket dat is opgetuigd om de schade te repareren die het virus aan de economie heeft aangericht, is primair gericht op economisch herstel. Klimaat komt op de tweede plaats, zo liet directeur Klimaat Niels Kastelein van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat voor de zomer weten. Banen gaan voor het kabinet voor. Nu de samenleving toch opnieuw moet worden vormgegeven, vindt 56 procent van de Nederlanders dat dit echter het moment is om duurzaamheid hoog op de politieke agenda te zetten.

Van de Nederlanders vindt bovendien weliswaar 33 procent dat herstel van de economie voor gaat, maar bijna 50 procent vindt ook dat de overheid klimaatverandering gelijktijdig met de bestrijding van het coronavirus moet aanpakken. Verder hebben de respondenten er minder moeite mee dan in mei wanneer de overheid hulp weigert aan bedrijven zonder duurzaam verdienmodel, ook als dat banen kost. Het belang van duurzame bedrijven wordt algemeen onderschreven. Nederlanders zijn namelijk van mening dat bedrijven met een duurzaam verdienmodel zich beter kunnen aanpassen aan de nieuwe situatie en dus meer overlevingskansen hebben.

Deze resultaten van de enquête en de conclusie van het PBL vragen om extra overheidsmaatregelen bovenop het pakket dat al in het Klimaatakkoord was afgesproken. Ook de Raad van State constateert dat er aanvullende stappen nodig zijn. De overheid heeft al beloofd meer te doen. Voor de zomer heeft het kabinet een onafhankelijke ambtelijke studiegroep opdracht gegeven om nog dit jaar voorstellen te doen voor beleidsopties voor extra CO₂-reductie. Of dit voldoende is, moet nog blijken. Op het moment van schrijven heeft het coronavirus tot meer beperkende maatregelen geleid. In het voorjaar zal ABN AMRO opnieuw testen of de coronacrisis tot een gedragsverandering heeft geleid ten gunste van het klimaat.

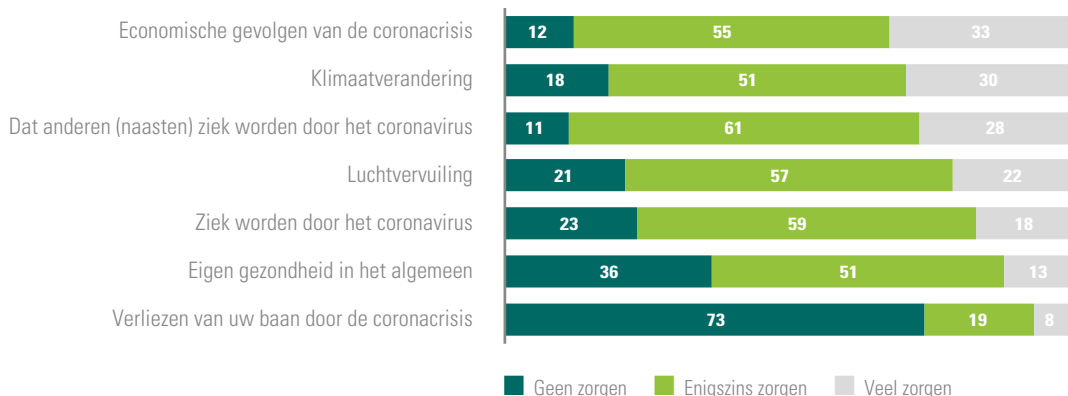

2. De cijfers achter de gedragsverandering

De beperkingen die zijn opgelegd om de coronapandemie in te dammen hebben een positief effect op het klimaat. Wetenschappelijk onderzoek dat is gepubliceerd in *Nature Climate Change*¹ toont aan dat de broeikasgasuitstoot dit jaar wereldwijd 7 procent lager ligt dan vorig jaar. Het is de vraag of we deze afname kunnen vasthouden om zo de opwarming van de aarde tegen te gaan, of dat we op zijn minst een lager groeipad in kunnen slaan.

Uit de enquête die ABN AMRO met Ipsos heeft uitgezet, blijkt dat de economische gevolgen die voortkomen uit de coronacrisis de meeste mensen zorgen baart: 88 procent van de 1011 respondenten geeft dit aan. Klimaatverandering is met 82 procent ook in absolute zin een zorg. Die toegenomen zorg heeft voor 39 procent van de ondervraagden te maken met de pandemie.

Figuur 1 Zorgen als gevolg van de coronacrisis (in %)

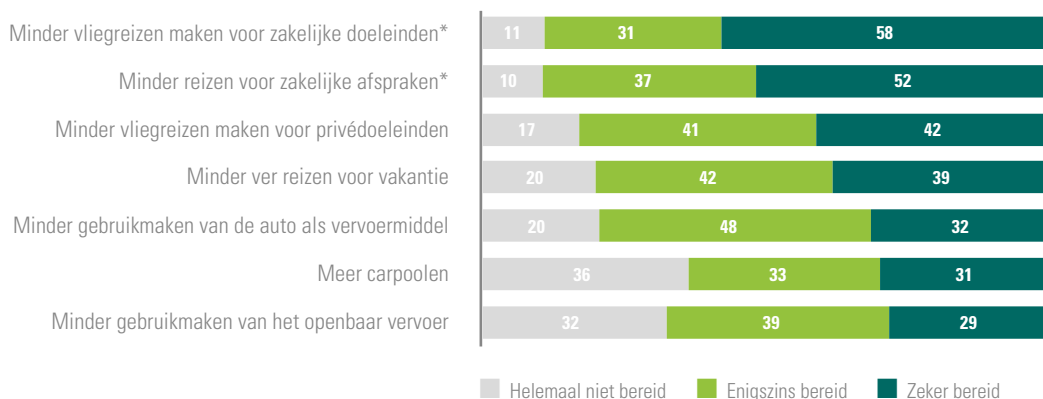
¹ <https://www.nature.com/articles/s41558-020-0797-x>

Reisgedrag

De zorgen over het klimaat lijken tot gevolg te hebben dat mensen hun reisgedrag willen aanpassen. Vooral de auto wordt minder noodzakelijk geacht dan in eerdere enquêtes. Van de ondervraagden die gebruikmaken van de auto is 80 procent (enigszins) bereid om dat minder vaak te doen wanneer de situatie weer normaal is. De belangrijkste reden is dat zij het alternatief, de fiets, gezonder vinden. Verder speelt het klimaat een belangrijke rol bij de overweging om minder de auto te pakken en ook de kosten blijven een belangrijke drijfveer. De belangrijkste redenen om de auto juist niet te willen laten staan, zijn bereikbaarheid, gemak en snelheid.

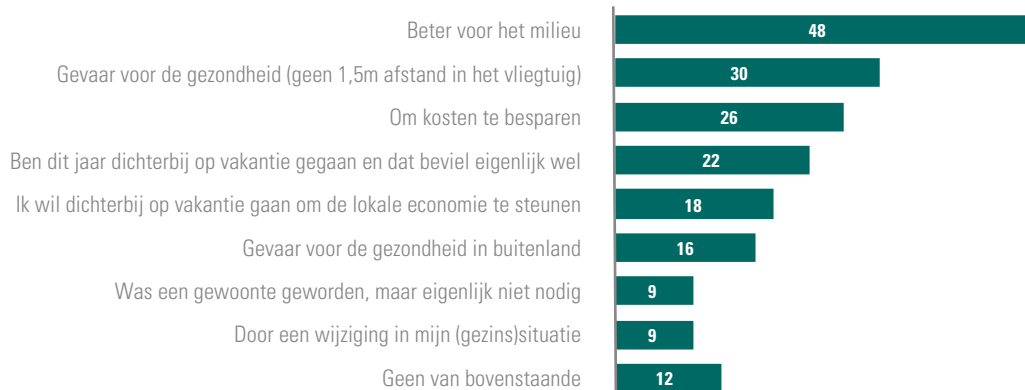
Figuur 2: De bereidheid het eigen reisgedrag aan te passen neemt toe (in %)

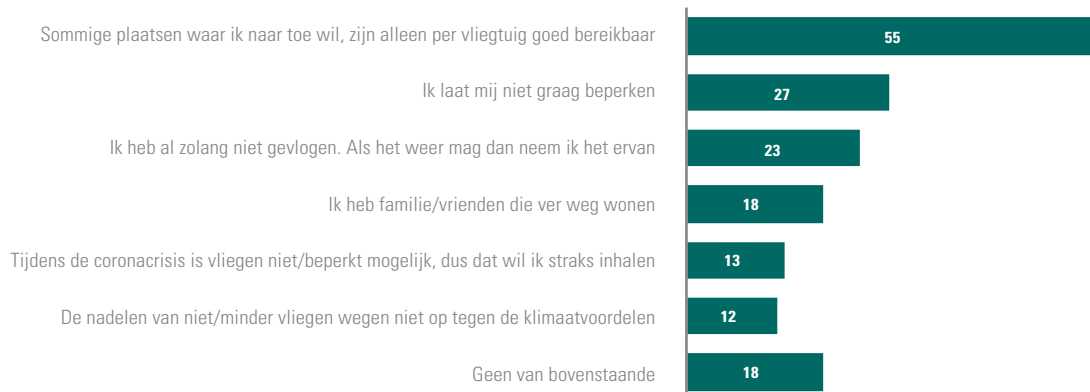

* Alleen voorgelegd aan werkenden (mei: n=500, oktober: n=555)

Een grote meerderheid van 83 procent van de ondervraagden die gebruikmaken van het vliegtuig voor privédoeleinden, is (enigszins) bereid om dat minder vaak te doen wanneer de situatie weer is genormaliseerd. Het klimaat is de belangrijkste reden. Van de groep die het vliegtuig net zo vaak of nog vaker wil gebruiken zodra dat weer mogelijk is, zegt 27 procent "Ik laat mij niet graag beperken" en 23 procent "Ik heb al zo lang niet gevlogen. Als het weer mag, dan neem ik het ervan". In totaal noemt 40 procent minimaal een van deze twee redenen om straks weer te gaan vliegen.

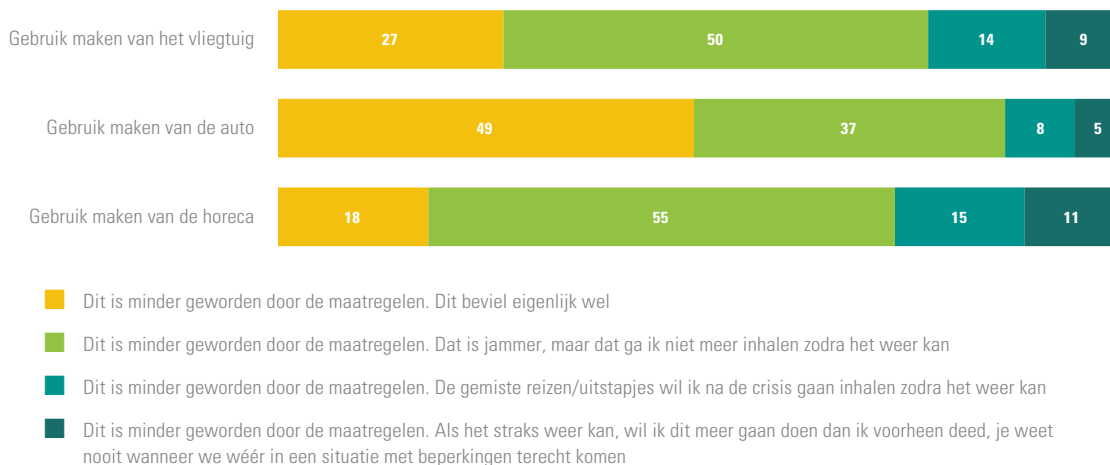
Figuur 3: Waarom minder met het vliegtuig? (in %)

Figuur 4: Waarom net zo vaak of nog vaker met het vliegtuig? (in %)

Morele vrijheidseffect

Een nieuw thema in de meting ten opzichte van die van mei is het 'morele vrijheidseffect': wil de Nederlander straks, als alles weer gewoon is, een inhaalslag maken voor de dingen die zij tijdens de crisis niet of minder konden doen? Met name bij het gebruik van het vliegtuig en het bezoek aan de horeca lijkt sprake van een inhaaleffect. Bij het gebruik van de auto speelt dit minder: slechts 14 procent van degenen die de afgelopen tijd minder hebben gereden, wil dat straks inhalen of zelfs overcompenseren. Van de respondenten geeft 49 procent zelfs aan dat het eigenlijk wel beviel om minder gebruik te maken van de auto.

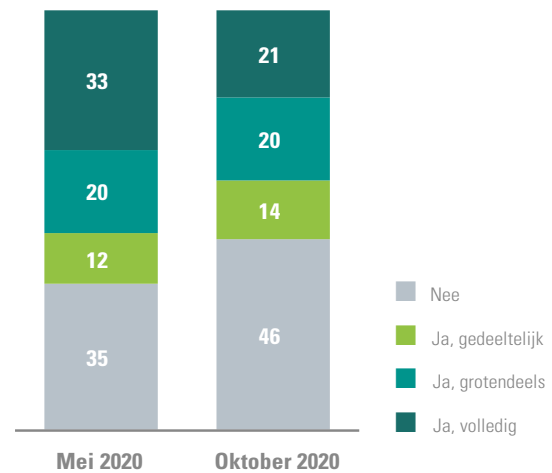
Figuur 5: Het inhaaleffect is zichtbaar bij het vliegen, autorijden en het gebruik van de horeca (in %)

Thuiswerken

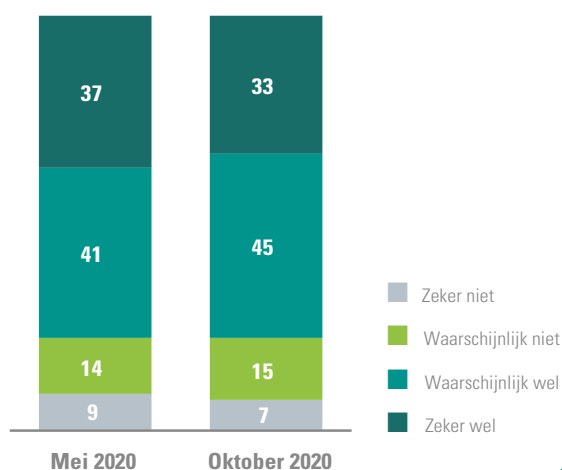
Tijdens de eerste golf werkte 65 procent van de beroepsbevolking thuis. Toen het aantal besmettingen daalde en de beperkingen deels werden opgeheven, gingen mensen weer vaker naar de werkplek. De geleidelijke terugkeer heeft deels als reden dat veel mensen het contact met hun collega's missen. Daarnaast hebben sommigen slechte werkomstandigheden thuis en is het niet altijd mogelijk het werk thuis uit te voeren. Naarmate we langer thuiswerken neemt de behoefte aan een enkele dag op het werkplek toe. Volledig terug naar kantoor en dagelijks forenzen verwacht 78 procent direct na de lockdown niet te doen.

Ook verwachten meer werkenden een half jaar na corona nog altijd deels thuis te werken. Daarmee lijkt het thuiswerken de nieuwe norm. De voordelen van het thuiswerken zijn daarvoor groot genoeg. Geen verlies aan reistijd, meer flexibiliteit en verbeterde efficiëntie worden als redenen genoemd. Daaruit kan worden geconcludeerd dat er een ommekeer gaande is en de vaste plek op kantoor minder vast wordt. Opvallend daarbij is dat inmiddels 24 procent van de werkenden aangeeft dat hun werkgever negatief is over het thuiswerken. In mei was dat nog 13 procent. De visie op thuiswerken van de werkgever lijkt dus in toenemende mate uit de pas te lopen met die van de werknemer.

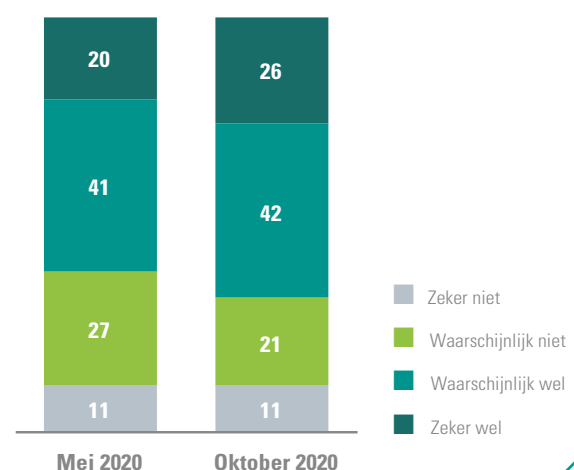
Figuur 6: Thuiswerken inmiddels weer lager dan in mei (%)

Figuur 7: Zodra corona onder controle is, blijft een groot deel thuiswerken (%)

Figuur 8: Een half jaar nadat corona onder controle is, blijft nog 68% thuiswerken (%)

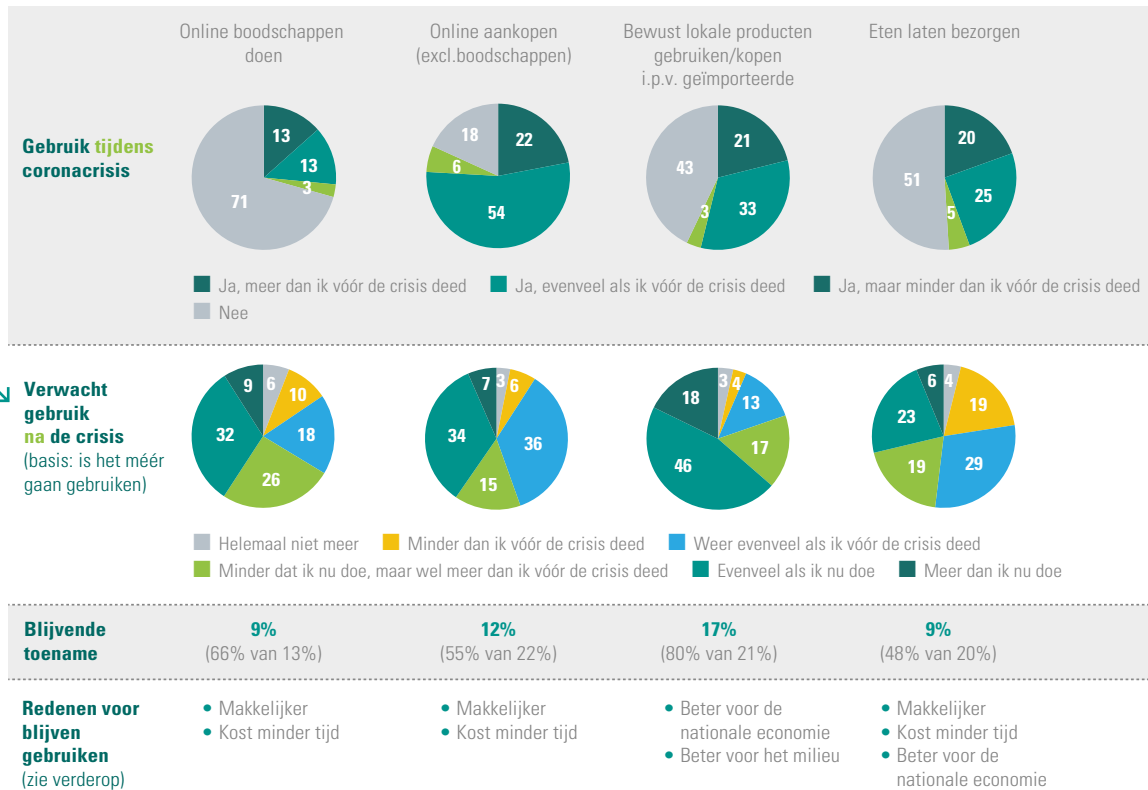

Anders consumeren

Tijdens de coronacrisis is het consumentengedrag veranderd: 13 procent van de ondervraagden is in de periode na mei vaker online boodschappen gaan doen en 22 procent doet vaker andere online-aankopen, zoals kleding, interieur producten en speelgoed. Daarbij komt dat 21 procent vaker bewust lokale producten koopt en 20 procent vaker eten laat bezorgen dan voor de crisis. Gemak is hier de belangrijkste drijfveer.

Met name de toename in het bewust kopen van lokale producten lijkt van blijvende aard: 80 procent van degenen die dit tijdens de crisis vaker zijn gaan doen, verwacht dit ook na de crisis meer dan voorheen te blijven doen. Dat is 17 procent van alle ondervraagden. Zij geven voordelen voor het klimaat en de nationale economie als belangrijkste redenen voor het doen van lokale inkopen.

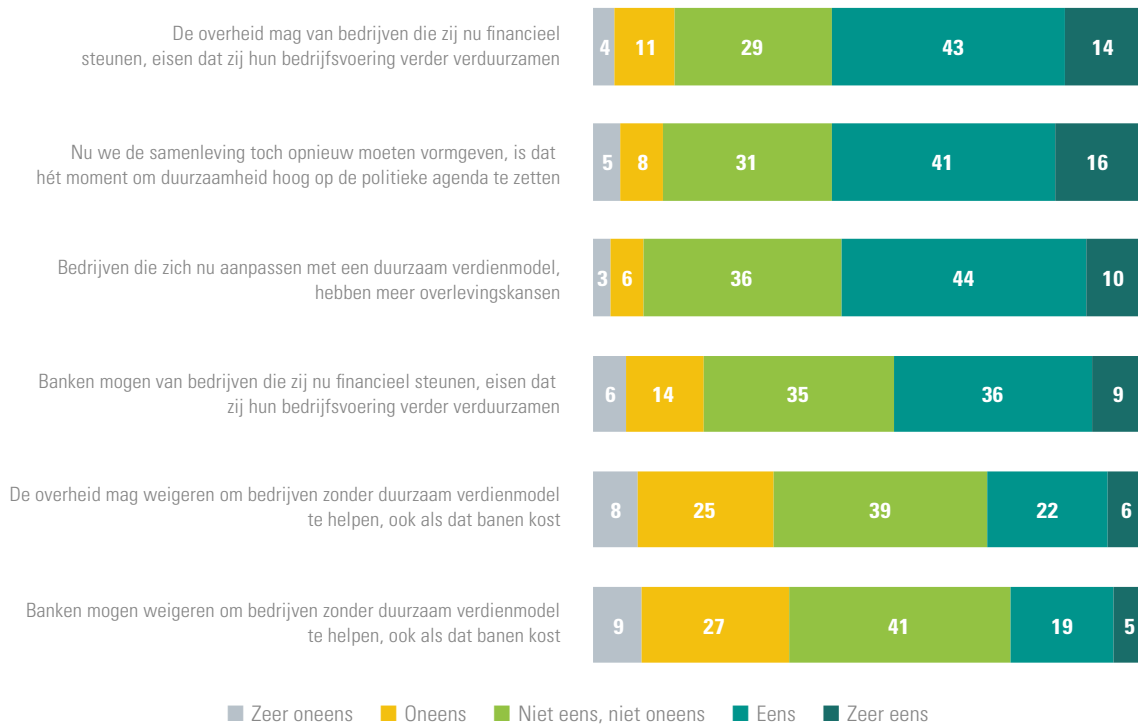
Figuur 9: Coronacrisis zorgt voor blijvende verandering in consumentengedrag (in %)

Rol van de overheid en het bedrijfsleven

De steun aan bedrijven is in deze crisis groot. Via het UWV is voor meer dan 10 miljard euro aan noodsteun uitgekeerd. De banken hebben aan 129.000 bedrijven voor 3,1 miljard euro uitstel van betaling gegeven. Ook hebben banken sinds het uitbreken van de coronacrisis ruim 37.000 nieuwe financieringen verstrekt aan bedrijven, met een totale omvang van 24,9 miljard euro. Ruim 6.200 van deze financieringen zijn verstrekt met overheidsgarantie.

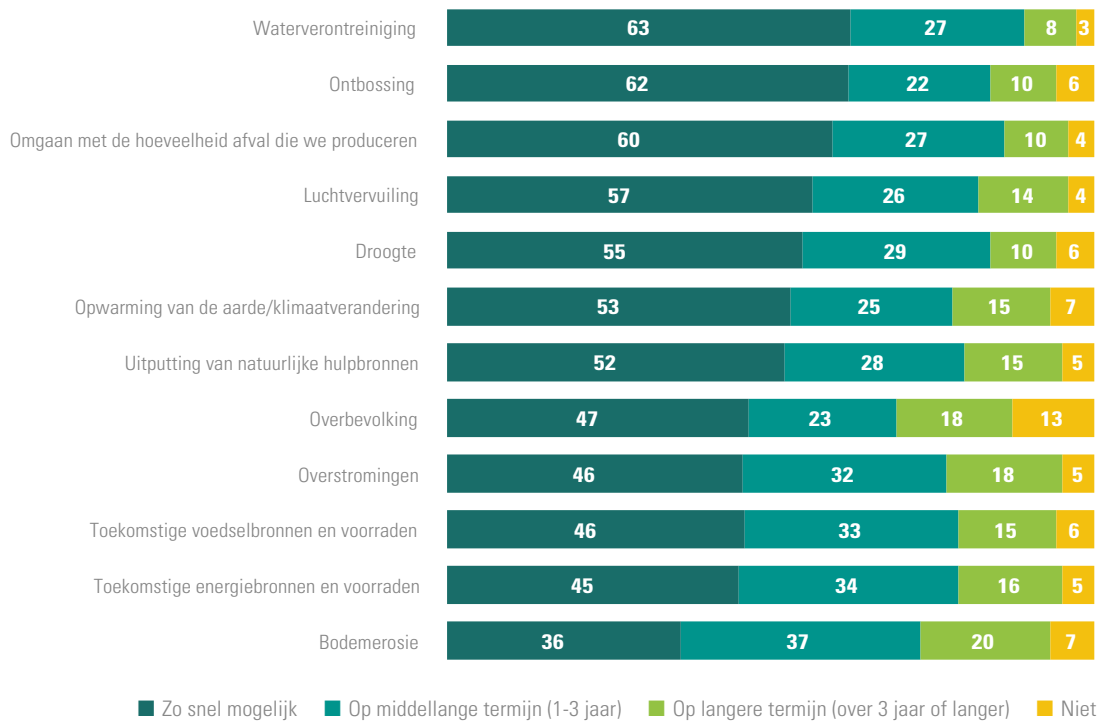
Ondertussen wordt in de media de vraag gesteld of de overheid eisen mag stellen rondom dividenduitbetalingen, bonussen en een duurzame bedrijfsvoering. Van de ondervraagden vindt 57 procent het prima dat de overheid eisen stelt aan duurzaamheid in ruil voor steun. Bankers mogen dit ook doen, vindt 45 procent. Dit is een kleine verhoging ten opzichte van mei, oftewel geen significant verschil. Deze eisen mogen echter niet ten koste gaan van banen, zo is de stelling.

Figuur 10: Overheid en banken mogen duurzaamheidseisen stellen zodra ze steun geven (in %)

Op de vraag wat de overheid zou moeten doen om klimaatverandering gelijktijdig met de bestrijding van de coronacrisis aan te pakken komen diverse antwoorden. Een deel van de respondenten is van mening dat de reeds gemaakte plannen uit het klimaatakkoord moeten worden uitgevoerd. Er is immers geen reden het klimaat op de tweede plaats te zetten. Anderen vinden dat autorijden en vliegreizen meer moeten worden belast en het openbaar vervoer goedkoper moet worden gemaakt, zodat meer mensen met het openbaar vervoer gaan reizen.

Verder vindt een groot deel dat de overheid vooral daadkrachtiger moet optreden als het gaat om het klimaat. Milieuproblemen als waterverontreiniging, ontbossing en hoe wij omgaan met de hoeveelheid afval moet volgens een meerderheid snel worden aangepakt. Zo'n 90 procent geeft de overheid hier niet meer dan drie jaar voor.

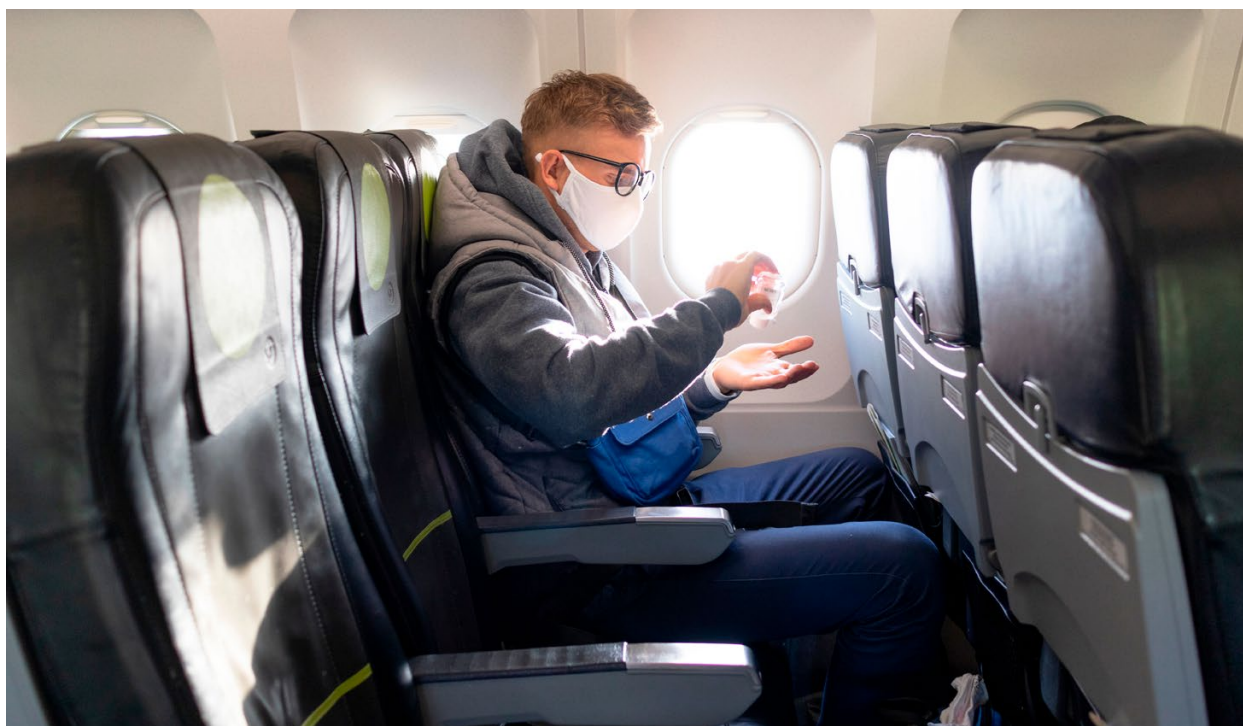

Figuur 11: Milieuproblemen die de overheid moet aanpakken (in %)

Verantwoording

Doelgroep:	Nederlanders van 18 jaar en ouder
Methode:	Online onderzoek met uitnodiging via e-mail
Data:	Kwantitatief
Veldwerkperiode:	21 tot en met 26 oktober 2020
Netto steekproef:	1.011 volledige vragenlijsten

Maximale afwijking: bij een betrouwbaarheid van 95 procent zal de steekproefuitkomst maximaal 5 procent afwijken van de situatie waarbij alle Nederlanders ondervraagd zouden zijn.

Colofon

Auteur

Franka Rolvink Couzy, Hoofd Sector Research ABN AMRO

Onderzoek

Franka Rolvink Couzy, Hoofd Sector Research ABN AMRO

Yvette Bracke, Ipsos

Eindredactie

Bendert Zevenbergen

Opmaak

Kollerie Reklame-advies & Promotions

Fotoverantwoording:

Shutterstock

Disclaimer

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door ABN AMRO betrouwbaar geachte gegevens en informatie, die op zorgvuldige wijze in onze analyses en prognoses zijn verwerkt. Noch ABN AMRO, noch functionarissen van de bank kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventueel aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd.

© ABN AMRO, oktober 2020

Naast een copyright is er sprake van een right to copy. Alleen door van elkaar te leren versnellen we de circulaire economie. Het gebruik van tekstdelen en/of cijfers is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld.

abnamro.nl

